

FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

KELENIK JÓZSEF

EGY FOGOLY TÖRÖK TISZT VALLOMÁSA A GYŐRI VÁR ÉS HELYŐRSÉG ÁLLAPOTÁRÓL 1597-BŐL¹

A XVI. sz. második felében Győr, Komárom és néhány más, a Duna-völgyi fő közlekedési és szállítási útvonalat elzáró, biztosító vár kiemelkedő fontossággal bírt. Fontosak voltak egyrészt a magyarság számára, amennyiben jelentős területeket oltalmaztak a török portyázásoktól, úgy-ahogy biztosítva ezzel a „békés” termelőmunka feltételeit. De kiemelkedő szerepet játszott Győr a bécsi Haditanács által kialakított védelmi elképzelésekben is. Komárom és Győr volt az a két megerősített támpont, élelmiszer-, fegyver- és lőszerkészletekkel, amelyek segítségével a császári hadak elzárhatták az osztrák területek felé tartó török csapatok útját.

A védelemnek maximálisan kedvező terepviszonyok és a két jól kiépített erőd segítségével többszörös túlerő is feltartóztatható volt.

Mindezek ismeretében talán mi is beláthatjuk, átérezhetjük, milyen sokkoló hatású lehetett mind a magyarok, mind Bécs számára ennek a stratégiai fontosságú erősségnek az elvesztése.

A hadvezetőség nem is nyugodott, míg az 1597-es sikertelen ostrom után 1598. március 29-én a Schwarzenberg és Pálffy vezette csapatok rajtaütéssel vissza nem vették a várat.

De az ellenfélnek is rengeteg gondot és fejfájást okozott ennek a fontos, de a török védelmi rendszerből kiugró és attól tulajdonképpen elszigetelt erősségnek az ellátása, védelmezése.

Az alábbiakban közölt forrás érdekes adalékokat tartalmaz arra nézve, hogy milyen komoly utánpótlási, anyagi és katonai nehézségekkel kellett a török katonai vezetésnek már a tizenöt éves háború kezdeti időszakában szembenéznie.

További érdekessége a forrásnak, hogy a magyar végváriak leveleiből már jól ismert fizetlenség, éhezés, a kiszolgáltatottság, magárahagyatottság, félelem érzése, a reménytelenség megjelenik az ellenfél, a török garnizon tisztjei és katonái között is.

A vallomás katonailag fontos adatait (létszámok, az erődítések állapota) mindazonáltal fenntartásokkal kell kezelnünk, jöllehet az ellátási, élelmezési nehézségeket más források is megerősítik.

A forrásszöveg fordítása során igyekeztünk mind a szöveg pontos tartalmát, mind pedig stílusát visszaadni, érzékeltetni. Nem kevés problémát okozott, hogy a német nyelv rendelkezik olyan eszközökkel (pl. a kötőmód megfelelő igealakjai, függő beszéd) amelyek kitűnően érzékeltetik, hogy levélben közölt információk csak állító-

¹ Az irat a Hadtörténelmi Levéltár Törökkori Gyűjteményében az 1597/19-es szám alatt található. A rajta látható 1597. szeptember 23-i dátum azonban más kéztől — feltehetően a lajstromozó levéltárostól — származik. A vallomás szeptember végi keltezése ellen szól az a tény is, hogy a pápai várat még ostrom alatt állónak mondja, tehát fogoly információi feltehetően augusztus 20-a előttiek.

E helyt szeretnék köszönetet mondani *Dr. Vízkelety András* professzor úrnak rendkívül értékes segítségével, amely-lyel megkönnyítette számomra a forrásszöveg értelmezését és fordítását.

lagosak és nem bizonyosak. Annak érdekében, hogy a kihallgatási jegyzőkönyv pergő, tényekre szorítózkodó, tiszta stílusát ne törjük meg, a bizonytalanságokat nem tudtuk minden esetben kellő árnyaltsággal fordítani.

A német szövegben a zárójelek között az eredeti rövidítések feloldásait, a fordításban pedig az értelmezést megkönnyítő, pontosító kifejezéseket helyeztük el. Az ártírt szöveg híven követi az eredeti bekezdésbeosztást, a sorvégek azonban, helytakarékoság miatt, nem esnek egybe az eredetiekkel. A gyakorta előforduló, két ponttal felüljelölt „y” pedig nyomdatechnikai okokból nem volt visszaadható.

Ruschan Vaída ist ain Obrister Leüttenamtb zue Fünffkirchen gewest, und mit dem Yezig Baša gehn Raab khomben hat dasebstn khein beuelch gehabt sond(er)n Ime Baša allain auff weittere befürd(er)ung auffgewartt.

Er ist von Jula auß Ober Hunger gebüertig, und khinder weiß gefangen worden.

Er ist geschickht worden von Baša auß Raab zum Serdar mit briejen, und hat im beuelch gehabt, demselben nachzuziehen, wo er Ihne antrefte, und Ime die brief zuüberantworten.

Der Baša aus Raab, hab Ime, dem Serdar mündtlich anzuezaigen beuelchen Er wüsse sich zueründ(er)n wie ofter so wol Ime, auß dem Baša zue Ofen dises hauses vngelegenheit, und d(a)z es mit wenig volckh versehen großer mangel an Profiant und munition erscheine, zuegeschriben, Die weil dann die Christen berait Papa belegt, und es, wie nicht zue zweifeln, in wenig Tagen einmemben möchten, Seye leichtlich zuerachten, das sie under Raab ziehen, und es ernstlich angreifen werden, Solle nun khein volckh hilf noch Profiant, noch munition vor d(er) belegerung hinein khomben, So seye es unmöglich, d(a)z sie d(a)z hauß hungershalb erhalten khünnen.

Gar wenig Profiant sey darInnen, damaln auß er außgezogen verhanden gewest, aber die Biskoten, so die unserigen drinnen gelaßen hetten sie noch alle beysamen gehabt darzue noch zway Tausent und Fünffhund(er)t Mezen Gersten, die sie noch im winter hinein gebracht, Vber d(a)z sein kurz vor seinem verraußen, 140 Wäg(en) mit allerlay Profiant hinein khomben

Die Gersten sey in die Profiant geliefert, und nicht under die Kriegs leütt außgethailt worden.

Dann Inen khein mehrere Profiant zue khumbt, sey unmöglich, das sie sich ober and(er)thalb oder auffs maiss zwen Monat erhalten khünnen.

Umb 8 Asperi Brot khan ain Mann auf ain mahl essen, und doch auch nicht zum benüegen.

Fünffhund(er)t unnd Sechzig Dumblien seind drinnen, aber nicht alle beritten, khünnen khaum Ir 80 auffsizen.

Vier Aga sollen drinnen sein, haben aber alle vier, nur hund(er)t und Zwainzig Bestien, so den Inen ain Jed weder 100 und(er) Ime haben solle.

Czebeschi seindt schützen, solten Ir 900 sein, aber über 500. nit verhanden.

Im Register sollen 700 Janitscharn sein, aber nicht mehr auß 200. verhanden.

Isarelli Schützen, sollen 400 sein, aber nicht mehr als 80 verhand(en).

Asap das sein Nassadisten, sollen 300 sein, aber nit mehr als 80 Jezunder und haben 3 Scheikka.

Pützenmaister und ffeuerwerchere sambt der Artolorej Personen in allem 100.

Hundert handtreicher und schneller seindt drinnen.

Deß Baša hoffgesindt erstreckht sich mit sambt seinen Jungen auff 150 Personen.

Dreissig oder vierzig Marteloßen sein drinnen.

Sonsten sey khain and(er)s volckh, weder kauff noch and(er)e handtwerchsleutt drinnen.

Auß er weggezogen, sein bey 500. Ochßen und khüe, und 1000 Schaff drinnen gewest.

Das so wenig Türrgen heraußfallen ist die Vrsach, das sie sich fürchten, man möchte Inen d(a)z Thor abrennen, wie dann den von Stuelweißenburg geschehen ist, vnnd hetten Inen die Vnßerigen damaln starckh nachgesezt, so hetten sie Inhen Weißenburg abgedrungen.

Die Passteyen, so sie selbst Zersprengt, haben sie wieder gebaut und die Prustwährn erhöht, und mit Prettern verschlagen Löcher darein gemacht, das sie mit den handtröhren dardurch schießen khünnen.

Die Mina, so die unserigen in die Passtey gemacht, haben sie wieder verschlitt und vermachht.

Die Kirchen und Türn haben sie nit außgefüllt.

Khaine Kazen haben sie gepaut, allain etliche Sumerheußl, obenauf den heußern.

Den Thurm bey der großen Kirchen, den sie selbst niedergeschossen, haben sie nur mit Prettern verschlagen laßen.

In sechs Monatten, hette man Inen khein Pfening geben, davon sie zwar unwillig worden, aber der Baša, habe sie wider gestillt, und vertröst, er völl destwegen dem Türkisch(en) Kaißer schreiben.

Auß er zue Raab außgezogen, hab der Baša die Aga für sich erford(er)n, und sie befragen laßen, wie starckh d(a)z kriegsvolckh in allem drinnen sey haben sie Ime zue antwort geben, 3000 Wehrhaffter Mann.

Alle die stueckh, so die Christen drinnen gelaßen, seindt noch darInnen v(er)hand(en) sie haben auch die zway große stueckh so beschedìgt gewest, umbgießen laß(en).

Zway Tausent Centner Puluer sein drinnen, so thails die unßerigen drinnen gelaßen, das maisst aber der Sinan Baða, in seinem abzug daselbst hin verordnet.

Vier große Zerbrochne stueckh, so d(en) Sinan Baða drinnen gelaßen, ligen vngefasster auf der Erden.

Von der entsazung waiß er nichts zuesagen, sej darumb außgeschickht word(en) d(a)s er nach dem Serdar fragen solle.

Unser Kriegsvolckh, alß wie under Papa gezogen, haben sie auff 60 Tausent geschätzt.

Bay Sezard ist er von den hussarn, und heyduckh gefangen word(en).

Vber 40 gefangner Christen, sein damaln in Raab nicht geweßen.

Ruschan vajda a parancsnok helyettese volt Pécsent,² és a mostani basával jött Győrbe, ott megbízatása nem volt, csak a basa további utasítására várt.

A felső-magyarországi Julan(?) született és gyermekként került (török) fogságba.

A győri pasa levelekkel a szerdárhoz küldte, megparancsolta hogy keresse meg, s ahol előtalálja, adja át neki a leveleket.

A győri pasa megparancsolta, szóban (is) hívja fel a szerdár figyelmét arra, hogy emlékeznie kellene hányszor írt már — mind neki, mind a budai basának — a vár rossz állapotáról, hogy kevés az őrség és nagy a hiány élelmiszerekben, lőszerben.

Közben, mivel a keresztények már megszállták Pápát, és azt — ami nem kétséges — néhány nap alatt elfoglalják, könnyen elképzelhető, hogy Győr alá vonulnak és komolyan ostrom alá veszik.

Ha az ostrom előtt sem erősítést, sem élelmiszert, vagy lőszert nem lehet bejuttatni, úgy — az éhség miatt — nem lenne lehetséges a vár megtartása.

Ruschan vajda elindulásakor igen kevés élelem volt a várban de a kétszersült amit a mieink hagytak ott,³ még mind megvolt, ehhez járul még 2500 mérő⁴ árpa, amit még a télen szállítottak be. Ezen kívül kevéssel elutazása előtt több mint 140 szekér különféle élelem érkezett.

Az árpát a profunt(ház)ba⁵ szállították, és nem osztották szét a katonák között.

Ha nem kapnak több élelmiszert, lehetetlen lesz másfél, legfeljebb két hónapnál tovább kitartaniuk.

Nyolc asperl-nyj⁶ kenyeret kaphat mindenki egy étkezésre, ami azonban nem elégséges.

Ötszázhatvan gyumlia⁷ van a várban, de nincs mindegyiknek lova, alig nyolcvan szállhat lóra. Négy aga szolgál a várban, de mindegyikük csak százhusz beslivel,⁸ állítólag azonban egyiküknek sincs száznál több embere.

Lövész dzsebedzsinok⁹ kilencszáznak kellene lenni, de ötszáznál nincs több.

A jegyzékben¹⁰ állítólag hétszáz janicsár van, de nincs több mint kétszáz.

Isarelli(?)¹¹ lövésznek kétszáznak kellene lenni, de nincs több mint nyolcvan.

Naszados aszabnak¹² háromszáznak kellene lenni, de most nincs több mint nyolcvan, és három sajka.

Pattantyús és tízes szerszám készítő a tüzérsemélyezettel együtt összesen száz fő.

Száz főnyi (tüzérségi) segédsemélyzet és (lőszer)rakodó van a várban.

A pasa udvarnépe, az apródokkal együtt százötven emberre rúg.

Harminc, vagy negyven martalóc¹³ van a várban

Ezen felül semmilyen más nép, sem kereskedők, sem kézművesek nincsenek a várban.

Amikor (Ruschan) útra kelt, közel 500 ökör és tehén és 1000 birka volt a várban.

2 Az Oberstleutnant szó szerinti jelentése alezredes. Figyelembe kell azonban venni, hogy a XVI. században — állandó hadsereg nem lévén — a katonai rangok jelentései sem voltak egyértelműen tisztázottak. Egyaránt Oberstnek nevezték pl. a 3—4 ezer fős valódi ezredek élén álló tiszteket és a várak, helyőrségek, kisebb önálló katonai egységek parancsnokait is. Ilyen megfontolásból fordítottuk az „Obrister leüttenambt” kifejezést a szövegkörnyezet alapján inkább parancsnokhelyettesnek.

3 Tudniillik a vár 1594. évi feladásakor.

4 Metze, magyarul mérő. A száraz úrmértékek közé tartozó mérő osztrák területen általában 61,4 litert jelent, de a bécsi mérő 42,6 a győri pedig csak 31 litert foglal magába.

5 A német szövegnek véleményünk szerint két, lényegileg azonos értelmezése is lehetséges. Az első szerint az „in die Profiant” kifejezés a prófuntházat, az élelmiszerraktárt jelenti. A másik szerint a kérdéses kifejezés arra utal, hogy az árpát tartaléknak, raktári készletnek tekintették.

6 Az Asperl török pénzegység.

7 Gyumlia = gönyöllü, török lovas katona.

8 Besli, török könnyű lovas.

9 A dzsebedzsinok eredetileg a fegyverek karbantartásával, javításával foglalkozó gyalogos katonák. Ezért meglepő és egyben óvatosságra intő, hogy forrásunk többszázas létszámban említi őket.

10 Az „Im Register” kifejezés feltehetőleg a hivatalos török zsoldjegyzékre utal.

11 Az isarelli elnevezés jelentése sajnos eddig nem sikerült tisztáznunk.

12 Az aszab a janicsároknál gyengébb harcértékű zsoldos gyalogos, illetve tengerészkatona.

13 A martalócok török szolgálatban álló, de keresztény hitüket általában megtartott irreguláris könnyűlovások.

Hogy csak kevés török üt ki a várból, annak oka az, hogy félnek, elvágják őket a várkaputól, ahogyan az Székesfehérvárnál történt. Ha akkor a mieink erősen üldözték volna a törököt, kiszoríthatták volna őket Fehérvárból.

A bástyákat — amiket ők robbantottak fel — újjáépítették, a mellvédeket is megépítették és bedeszkázták, a puskások számára lóréseket is készítettek.

Az aknát — amit a mieink készítettek a bástyába — feltöltötték és betömtek.

A templomot és a kapukat nem töltötték fel.

Kavalliereket nem építettek csak néhány nyári lakot(?)¹⁴ a házak tetejére.

A nagy templomnál lévő tornyot — amit ők lőttek szét — csak deszkákkal rekesztették el.

Hat hónapja egy fillért sem adtak nekik, ezért aztán elégedetlenek voltak, a pasa azonban lecsendesítette őket és azt ígérte, hogy a szultánnak is ír az ügyben.

Amikor ő (Ruschan) Gyórt elhagyta, a pasa magához rendelte az agákat és megkérdezte, hogy mindent összevetve hány főt tesz ki a vár őrsege. 3000 fegyverbíró embert, felelték az agák.

Minden ágyú, amit a keresztények a várban hagytak, még ott van, a két megrongálódott nagy ágyút is újraöntötték.

Kétezer mázsa¹⁵ lőpor van a várban, amit részben a mieink hagytak ott, legnagyobb részét azonban Szinán pasa rendelte oda elvonulásakor.¹⁶

Az a négy nagy széttört ágyú, amit Szinán pasa hagyott a várban, ágyazatlanul hever a földön.

A felmentő hadról (Ruschan) nem tud semmit sem mondani, azért küldték ki, hogy a szerdárt megkeresse.

A Pápa alá szállt hadunkat hatvanezer főre becsülték.

A hajdúk és huszárok Szekszárdnál fogták el.

Szerinte 40 keresztény fogolynál akkoriban (mikor ő ott tartózkodott) nem volt több Győrben.

14 A „Sumerheussi” kifejezés az adott szövegkörnyezetben meglehetősen nehezen értelmezhető. Talán az 1594-es ostrom során lebontott tetők helyére került ideiglenes építményeket jelölték ezzel a szóval.

15 Centner = mázsa. Koronként és területenként változó súlymérték, itt feltehetőleg kb. 56 kg-ot kell értenünk alatta.

16 1594 októberében.